

Наталія Кондель-Пермінова

кандидат архітектури, старший науковий співробітник,
завідувач відділу дослідження просторових і предметних
систем, Інститут проблем сучасного мистецтва Національної
академії мистецтв України

e-mail: kondepermnn@gmail.com | orcid.org/0000-0001-9512-4783

Natalia Kondel-Perminova

Candidate in Architecture, Senior Reseacher, Head
of the Department of of Spatial and Object Systems Research,
Modern Art Research Institute of the National Academy
of Arts of Ukraine

Урбаністична візія Маріуполя An urbanistic vision for rebuilding Mariupoly

Анотація. Подолання наслідків війни в Україні після її завершення потребуватиме багато людських зусиль і часу. У статті розглянуто унікальний досвід маріупольської громади з переосмислення власного довоєнного досвіду й розробки стратегічного бачення розбудови рідного міста після деокупації Маріуполя. У межах «Урбаністичної візії» міста представлено осмислення містобудівних викликів, напрями вирішення актуальних завдань, пов'язаних із соціально-економічним розвитком, створенням гідного життєвого середовища, меморіалізацією трагічних подій та подоланням інших наслідків війни. Проаналізовано, яким чином досвід Маріуполя може бути корисним для інших українських громад.

Ключові слова: російсько-українська війна, стратегії та проекти повоєнної розбудови міст, засадничі принципи, партисипація, містопланувальні виклики, меморіалізація, архітектурно-дизайнерські розробки.

Постановка проблеми. Від часу повномасштабного вторгнення військ РФ на територію нашої держави українські міста і селища зазнали й далі зазнають значних руйнувань. Подолання наслідків російсько-української війни після її завершення потребуватиме багато часу і людських зусиль. Зростає розуміння того, що саме громадам належатиме провідна роль у процесах відбудови країни. Перед кожною з них постають величезні виклики, щодо яких потрібно приймати складні рішення. Одним із головних є питання бачення стратегії розвитку громад та в цих контекстах — ресурсів для відбудови. В умовах обмежених бюджетів органи місцевого самоуправління мають винаходити механізми того, як формувати економічне підґрунтя, як відбудувати житло і соціально-культурні об'єкти, як гарантувати безпеку, як повертати до мирного життя тисячі постраждалих у війні співгромадян, як долучати їх до трансформаційних процесів.

На наших очах знизу, від громад, формується потужний запит на якісні зміни політики у сфері просторового розвитку в Україні, налагоджуються горизонтальні зв'язки між українськими управліннями в органах місцевого самоврядування, професійною спільнотою архітекторів, урбаністів і громадськістю.

Набуває поширення аналіз та обмін досвідом успішних практик управління процесами відновлення й подальшого розвитку серед інших українських громад. Провідним взірцем є унікальна практика маріупольської громади з переосмислення власного довоєнного досвіду й пілотної розробки «Урбаністичної візії» — стратегічного бачення рідного міста після деокупації.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Інформування й аналіз досвіду українських громад відбувається у публічному просторі на різних платформах. Серед найпотужніших є Lviv Urban

Forum, місія якого — привнесення провідних світових і вітчизняних практик в українські громади з метою відновлення і трансформування міст і селищ на людиноцентричні, екологічні і безпечні середовища для життя. Lviv Urban Forum — це спільна ініціатива проекту Cities4Cities | United4Ukraine та Управління архітектури і урбаністики Львівської міської ради [1; 2].

Lviv Urban Forum, який об'єднує провідних архітекторів і урбаністів світового і національного рівня, мерів, головних архітекторів та профільні команди з українських громад, міських планувальників і професіоналів будівельної справи, студентів і науковців напряму архітектури і містопланування, активних містян, вже відбувся двічі, у 2023 та 2024 роках. Серед важливих тем, обговорюваних на форумі, — уміння міст протистояти зовнішнім і внутрішнім викликам, доступне житло та соціальна підтримка, турбота міста про тих, хто цього найбільше потребує. На форумі громади мають можливість ознайомитися й отримати доступ до програм і проектів підтримки різних фінансових інституцій, які сьогодні працюють в Україні з муніципалітетами. На II Lviv Urban Forum у червні 2024 року було презентовано «Урбаністичну візію Маріуполя» [4].

Зараз здійснюються численні проектні розробки для українських громад. Так, приміром, у межах концепції відновлення України «Сталева мрія» фахівці проектного офісу будівельного сектору «Метінвест-СМЦ» опрацювали низку типів будівель (житло, будинки, школи, дитсадки, лікарні, спортивні комплекси тощо, які можна швидко зводити та масштабувати під запити конкретних громад. У концептуальному підході «Сталевої мрії» розроблено проект відбудови мікрорайону Ювілейний у зруйнованому росіянами Бахмуті, розрахований на понад 17 тисяч

мешканців, що становить близько чверті населення, яке мешкало в місті до війни [3].

Актуальною платформою для обміну експертними знаннями, для впровадження кращих рішень та підготовки муніципальних менеджерів повоєнного відновлення є відкрита нещодавно, восени 2024 року, «Школа відновлення громад». В основі її освітніх програм — потужний досвід маріупольського муніципалітету з розробки «Mariupol Reborn», стратегії і тактики повоєнного розвитку міста-героя, та міжнародна експертиза відбудови міст після Другої світової війни. У Школі команди муніципалітетів навчатимуться формування стратегії, проєктів та планів, економічного моделювання, подолання соціальних конфліктів, залучення інвестицій та ресурсів тощо. «Школа відновлення громад» реалізується за підтримки уряду Великої Британії в межах програми UK International Development і Міжнародного республіканського інституту (IRI Ukraine) у партнерстві з «Метінвест» та «SCM». Освітніми партнерами проєкту є «Метінвест Політехніка» та Національний університет «Києво-Могилянська академія» [6; 7].

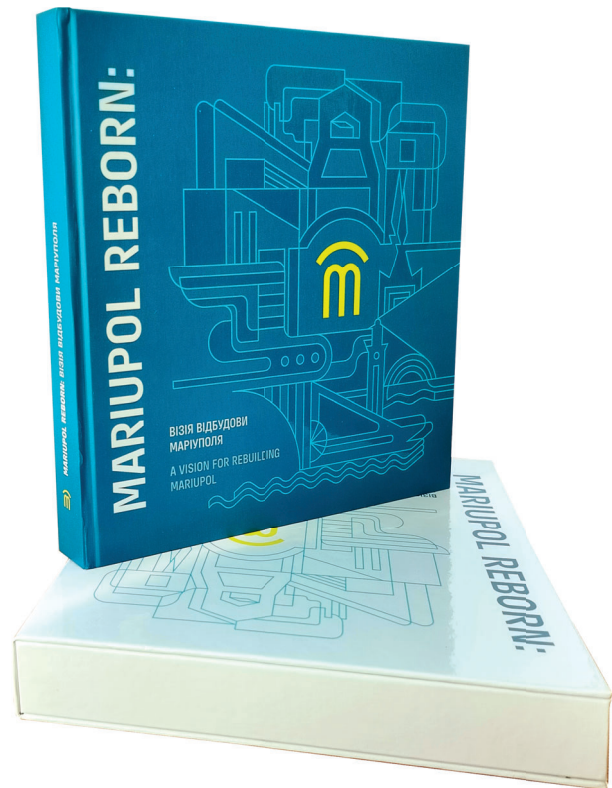
Результати роботи над «Урбаністичною візією Маріуполя» представлено в альбомі, виданому невеликим накладом [5]. Цим фактом поява «Візії» як винятково важливого явища не вичерпується, а потребує детального розгляду і змістовного аналізу.

Метою статті є аналіз унікального досвіду маріупольської громади з переосмислення власного довоєнного минулого й розробки стратегічного бачення розбудови Маріуполя після деокупації міста.

Виклад основного матеріалу. Маріуполь є всесвітньвідомим символом героїчного опору і сталевій стійкості. У березні 2024 року «20 днів у Маріуполі» — документальна стрічка про початок бойових дій, про руйнацію міста військами РФ, про мужність його захисників — стала першим в історії України фільмом, відзначеним кінопремією «Оскар».

Із початком повномасштабної російсько-української війни на підконтрольній Україні території виїхало 200 000 маріупольців, і команда муніципалітету Маріуполя спрямувала всі свої зусилля на збереження громади міста. З 2022 року спільними стараннями міської влади й маріупольської громади, вимушеної перебувати в екзилі, в різних містах України розпочалося формування мережі всебічної підтримки — центрів «ЯМаріуполь». Через цю мережу впроваджують найкращі практики соціальної підтримки, маріупольським родинам надають комплексну допомогу. Осередки «ЯМаріуполь», куди щодня приходять майже 60 000 людей, стали домішкою для кожного колишнього мешканця міста Марії. Відчуття спільної родини допомагає у скрутний час випробувань. Центри тісно співпрацюють із громадами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами.

Завдяки цим діям в обставинах непереборної сили маріупольську громаду було збережено. Коли є громада — є можливість спілкуватися про бачення майбутнього. Маріупольці віряють у повернення до рідного міста, і саме величезний запит на відродження Маріуполя і став підґрунтям для розгортання у формажорних обставинах «MARIUPOL REBORN» — наймасштабнішого в Європі з часів Другої світової війни проєкту відродження міста, який реалізується за сприяння ЄБРР, проєкту USAID

«Економічна підтримка України». Головним інвестиційним партнером є група компаній «SCM» Ріната Ахметова.

«MARIUPOL REBORN» — це потужний пілотний проєкт відбудови зруйнованого війною міста, що ґрунтується на власному практичному досвіді команди мера Вадима Бойченка, який реалізовує Маріупольський муніципалітет. У «MARIUPOL REBORN» представлено покрокову синхронізацію стратегічного, просторового та бюджетного планування з метою посилення інституційної спроможності територіальної громади. Це багатоскладова дворівнева система, всі елементи якої є сумісними з іншими й такими, що доповнюють, підсилюють один одного. Два рівні — це часові бачення виконання необхідних дій. Перший — «Fast Recovery Plan» — комплексний план покрокових швидких дій, які необхідно виконати за перші два роки після деокупації міста. Першочергові дії спрямовані на мінімізацію негативних наслідків війни, організацію роботи органів влади, стабілізацію гуманітарної ситуації, відновлення критичної інфраструктури, роботи комунальних підприємств, тобто створення фундаменту для відбудови Маріуполя.

Другий просторово-часовий рівень — бачення Маріуполя через 10, 15, 20 років. «Візія» розвитку міста є актуальною вже на стадії проєктування й подальшого виконання швидких першочергових дій. Це вкрай важливо для розуміння напрямів спільного шляху подальшого розвитку. «Візія» урбаністичного бачення міста дає втілюється у майстер-плані, тобто детальному плануванні міських територій на сучасних засадах. Вся ця міцна системна конструкція ґрунтується на потужній економічній моделі міста.

«MARIUPOL REBORN» — це також і розбудова розгалуженої мережі партнерської взаємодії, співпраці, вивчення іноземного досвіду повоєнної відбудови. Йдеться про налагодження партнерських відносин із багатьма європейськими містами,

зокрема з Лондоном (Велика Британія), Роттердамом (Нідерланди), Гданськом (Польща), Кельном (Німеччина), які зазнали істотних руйнувань під час Другої світової війни. Досвід міст різних країн щодо сучасних трансформацій індустріальних територій та портових зон із причалами становить значну цінність для Маріуполя, зокрема при вирішенні проблем комбінату «Азовсталь», зруйнованого під час бойових дій. Експертна підтримка іноземних фахівців є суттєвою допомогою у формуванні потужного економічного потенціалу повоєнного українського міста.

«MARIUPOL REBORN» — це й «Культурна деокупація», позбавлення від російсько-імперських і радянських наративів, формування української ідентичності. У цьому контексті тема ребрендингу Маріуполя, уточнення часу і обставин його заснування вкрай важлива. Довгий час 1778 рік вважався датою заснування міста Марії як поселення греків у контексті колоніальної політики Російської імперії. Нав'язана російськими істориками дата ігнорує набагато давнішу історію Маріуполя.

«MARIUPOL REBORN» — це й проєктні офіси (платформи) у Львові, Дніпрі, Варшаві. Так, у Львові платформа стратегічного й архітектурного моделювання відповідає за формування стратегій, гіпотез, планів відбудови Маріуполя із залученням архітекторів, урбаністів та експертів світового рівня. Офіс у Дніпрі, де здійснюється внутрішня експертиза курсів і програм обміну досвідом, є центром взаємодії між громадами для відбудови сталих зв'язків при вирішенні питань відновлення міст. У Варшаві платформа працює як провідний майданчик формування позитивного іміджу українських громад, пошуку партнерів і донорів для відбудови міст України.

У «MARIUPOL REBORN» представлено перспективне бачення нової якості повоєнного життя («Урбаністична візія»), що має стратегічне значення для заохочення маріупольців до повернення та приваблення нових жителів до Маріуполя, для залучення інвестицій до процесів відродження міста. Узгодження процесів прийняття рішень, координація дій на етапах виконання термінових робіт із довгостроковою стратегією дозволить уникнути перевитрат ресурсів і досягти вагоміших результатів.

У межах «MARIUPOL REBORN» у партисипативному форматі взаємодії міської влади та громади було започатковано процес передпроектної медіації. Впродовж лютого-серпня 2023 року відбувалися неформальні зустрічі містян із представниками влади на чолі з мером Вадимом Бойченком, які спрямовувалися на залучення маріупольців (незалежно від місця поточного перебування) з різними точками зору, досвідом, ставленням до процесу повоєнного відродження міста. Містяни мали змогу зустрітися, поспілкуватися, виплеснути емоції, висловити міркування, бачення, пропозиції, мрії, які враховувалися при подальших розробках архітекторами візій відбудови Маріуполя.

Заходи проводили на принципових засадах конструктивного діалогу, тобто спеціально підготовленого і здійснюваного командою професійних медіаторів групового процесу, який був націлений на досягнення порозуміння заради важливих рішень про спільні дії. Інтеграція діалогового підходу у процес підготовки до відродження міста при проведенні різних форматів інтерактивних обговорень зі зворотним зв'язком дозволила отримати кілька важливих результатів.

Усвідомлюючи, що місто — це перш за все люди, маріупольці обговорювали низку складних проблем. Як після деокупації повертати людей? Як бути з соціальними конфліктами? Як разом жити з носіями іншого світобачення? Як без тиску допомагати тим, хто багато років жив в омані, усвідомити цей факт?

Чотири архітектурні Візії повоєнного Маріуполя.

Для опрацювання варіантів проєктної візії просторового розвитку Маріуполя було запрошено чотири архітектурні бюро, які мають досвід роботи з містом: *Ro3kvit* (Фулько Трефферс, Микита Бірюков, Натан Хатсон, Дмитро Гурін, Наталія Козуб, Аліса Александрова, Микола Трифонов, Наталія Шульга); *Big City Lab*, очолюване Вікторією Тітовою, спільно з партнерами PUPA та Critical+Xwhy; *MRHA* (С. Родіонов — керівник, Яна Бучацька, Анна Камишан, Павло Заботін, Віктор Копейкін); команду Віктора Зотова (*Zotov&CO*). Всім архітектурним групам було надано результати передпроектної медіації між представниками міської влади та громади. Творчих пошуків архітекторів жодним чином не обмежували.

Аналіз представлених чотирма архітектурними командами авторських «Візій» повоєнного майбутнього Маріуполя засвідчив спільне бачення багатьох аспектів. Однак місту потрібна єдина «Урбаністична візія» — структурований творчий документ відродження міста Марії, тому було прийнято рішення щодо поєднання чотирьох проєктів.

Творення поєднаної Візії Маріуполя.

Спочатку для роботи над розробкою поєднаної «Візії» муніципалітет Маріуполя запропонував архітекторам залучити зовнішнє керівництво — провідну архітектурну компанію. Відмову від цієї пропозиції проєктвальники обґрунтували тим, що підсумком стане не поєднана, а ще одна, п'ята «Візія», тому вирішили домовлятися між собою. З метою опрацювання групового синергетичного продукту представники всіх архітектурних команд у серпні 2023 року зібралися у Києві. Зусилля команди модераторів, очолюваної Ганною Бондар (у складі: Владислав Голдаковський, Андрій Мокан, Ольга Сухомлина, Наталія Кондель-Пермінова), спрямовувалися на спільне творення ідейно-ціннісного ядра поєднаної «Візії». Це рішення зумовлено розумінням особливостей кожної архітектурної команди, відмінностей у їхніх проєктах і бекграунду. Необхідно було здійснити саме таку дію, яка б дозволила кожному учаснику піднятися над особистим баченням і вподобаннями та вийти на вищий рівень відповідальної проєктної роботи з розумінням ширших перспектив.

Для цього було організовано і впродовж чотирьох днів проведено командотворчі семінари, на яких представники архітектурних груп зустрічалися наживо та спільно опрацьовували основні сенси, принципи взаємодії, розподілу функцій в межах однієї поєднаної команди. Багато в чому цінності команд збіглися: холістичний підхід до проєктування, розуміння міста як системи з різних морфологічних шарів, які залежать один від одного й одночасно впливають на розвиток міста.

Спільна робота розпочалася з виокремлення сильних сторін кожного проєкту. Обговорення ґрунтувалися на низці критеріїв щодо наявності архітектурних рішень-відповідей на чимало питань. Чи сприяє ця конкретна пропозиція згуртуванню людей? Чи відновлює зв'язок людини з природою? Чи сприяє

побудові ідентичності? Чи виправляє помилки минулих рішень? Чи забезпечує сталість та можливість змін? Чи робить місто сталим до викликів у майбутньому? Чи обумовлює міжнародний / загальнодержавний інтерес до міста? Чи залучає ресурси до міста?

У результаті аналізу чотирьох архітектурних «Візій» виділено базові аспекти пропозицій:

- *соціальна інтеграція*: необхідність залученості різних верств населення до розвитку міста;
- *співпраця зі стейкхолдерами*: залучення мешканців, органів влади, бізнесу, професіоналів різних спеціальностей до процесів планування та прийняття рішень задля досягнення спільних цілей;
- *доступ до моря та публічних місць*: розкриття міста до моря та розвиток на узбережжі публічних просторів. Залізничні колії, що ведуть до порту, мають бути віддалені, щоб створити зручний доступ людей до пляжів і морського узбережжя;
- *розвиток інфраструктури*: ефективні транспортні зв'язки, сучасні транспортні хаби, привабливі громадські локації й об'єкти;
- *комфортне сучасне житло*: безпечне, енергоефективне, доступне для різних соціальних груп;
- *збереження пам'яті*: меморіалізація важливих подій в історії міста, зокрема оборони Маріуполя.

Зазначені аспекти охоплюють не лише здатність міста протидіяти викликам майбутнього та залучати міжнародні інвестиції, але й здатність до постійних змін і подолання викликів.

Обговорювалися *спільні цінності*, які мають бути покладені в основу візії майбутнього Маріуполя, а саме:

- *людиноцентричність*, відкритість, сталість, екологічність, партисипація;
- *безпека*: забезпечення як фізичного, так і соціального захисту;
- *соціальна єдність*: відновлення, розбудова соціальних зв'язків і підтримка внутрішньої співпраці;
- *доступне житло* для різних соціальних груп;
- *економіка та робочі місця*: створення робочих місць та розвиток економіки з метою підвищення добробуту мешканців;
- *багатонаціональний склад містян і культурне розмаїття*.

Складним виявився процес розробки базового концепту «Урбаністичної візії». Інтеграція ідей різних архітектурних команд вимагала уважного аналізу та визначення ключових моментів, що сприятимуть розвитку міста на всіх рівнях.

Враховуючи довоєнний досвід формування громади вільних, відповідальних маріупольців і наявні травми, спричинені війною, що потребують зцілення, та спираючись на провідну ідею людиноцентричності, засадничим концептом визначено соціальну стійкість міста (*social resilient city*).

Це означає, по-перше, врахування потреб людей, зокрема тих, хто пережив війну і потребує допомоги, підтримки у зціленні. Подолання травм, повернення до нормального життя є складним процесом, який вимагає значних зусиль, ресурсів, часу і є не менш

важливим, ніж відбудова матеріальної структури міста. По-друге, створення умов для згуртування громади. По-третє, відновлення зв'язку людини з природою, збереження культурної спадщини міста, відновлення природних ресурсів. По-четверте, всі архітектурно-планувальні рішення мають сприяти формуванню і зміцненню соціальної взаємодії містян у різних форматах.

Визначений концепт «соціально стійке місто» — це прагнення до посилення й розвитку різноманітних форм взаємодії містян, до створення умов для розвитку громади в цілому. Це вимагає співпраці всіх зацікавлених сторін і задіяння усіх можливих ресурсів для досягнення спільних цілей.

Основні складові концепту:

Людиноцентричність — створення умов для уважного, турботливого ставлення до кожної людини в місті. Це означає організацію оновлюваного міського життя (безпека, житло, робота / мультиекономіка, транспорт, соціальна інфраструктура та послуги) з урахуванням потреб різних груп населення, їхніх індивідуальних особливостей.

Соціальна згуртованість — збереження та зміцнення громадських взаємин, а також підтримка тих, хто потребує допомоги. Цей аспект оприявнюється у програмах і проєктах, спрямованих на зміцнення взаємин і співпраці між мешканцями різних районів і культурних спільнот, на створення центрів соціально-психологічної підтримки, на розгортання комеморативних практик тощо.

Інтеграція з природою — відновлення екосистеми моря, річок, ремедіація ґрунтів, забруднених промисловістю з урахуванням вразливості до кліматичних змін. Розгортання ущільненого міста до моря, створення інфраструктури зелених насаджень, парків і природних ландшафтів, що сприятиме збереженню біорозмаїття. Застосування екологічно чистих технологій у будівництві й інфраструктурних проєктах, з огляду на енергоефективність та орієнтації на відновлювані джерела енергії.

Гнучкість та адаптивність — дієве реагування міста на зміни та виклики (кліматичні, політичні, економічні тощо). Впровадження систем кризового управління, задіяння відповідних ресурсів в екстремальних ситуаціях; розробка гнучких міських планів із можливістю змін у зонуванні територій, використанні земель тощо.

Партисипація та партнерство між різними сторонами — владою, громадою, бізнесом, міжнародними організаціями й іншими інституціями з метою досягнення спільних цілей у розбудові стійкого міста біля моря.

Важливим моментом у досягненні архітекторами спільної угоди стало розуміння того, що саме може реально стати живими, дієвими ядрами зростання міста — різноманітні, притаманні саме багатонаціональному Маріуполю, та інклюзивні освітні простори для всіх груп населення, різнобічні за змістом і програмами просвітницьких і культурних активностей.

Архітектори також обговорювали низку складних питань щодо підходів до проектування публічних просторів, які б сприяли розвитку соціальної взаємодії, зокрема, як працювати з «місцями Пам'яті», враховуючи травми війни і необхідність інтеграції містян до контекстів відроджуваного міста. Дуже складними виявилися питання щодо майбутнього «Азовсталі» та маріупольського порту. Обговорювалися необхідність соціальної інтеграції

та залученості різних верств населення до розвитку території; наявності різноманітних робочих місць і доступного житла. Підкреслювалася нагальність врахування засад сталого розвитку при плануванні території «Азовсталі», ремедіації земель і створення зелених зон.

Узгоджений підхід до налагодження процесу спільної роботи дозволив системно підійти до прийняття рішень на наступному, тривалішому етапі командної роботи. Цей процес був не механічним з'єднанням ідей, а складною роботою з їхнього аналізу та синтезу з усвідомленням, що кожен голос слід почути і врахувати, а найкращі ідеї кожного проєкту — інтегрувати у поєднану «Урбаністичну візію Маріуполя». Всі тематичні блоки «Візії» було розподілено та закріплено за архітектурними командами. Кожна з них здійснила свій вагомий внесок до загального бачення відновлення міста.

У підсумку «Урбаністична візія» є документом суспільного договору між громадою й міською владою, а також — концепцією повоєнного генерального плану (майстер-плану) Маріуполя. «Візія» орієнтована на кожного містянина як на повноправного члена багатонаціональної громади, на задоволення його потреб у безпеці, комфортному життєвому середовищі, розкритті та розвитку потенціалу індивідуальних особливостей.

Зміст «Урбаністичної візії Маріуполя» структурований по шістнадцяти тематичних напрямках, які було розподілено за окремими командами. Так, команда *Ro3kvi!* опрацювала загальні підходи і принципи просторового розвитку, інтеграцію природи в міську тканину, стратегію диверсифікації економіки, щільність і зростання міста, доступність та транспортну стратегію. *Zotov&CO* — розвиток бізнес-центрів, інклюзивність міської інфраструктури, підходи до розвитку житлової забудови, міські набережні та пляжі. *MRPIA* — місця Пам'яті, медичні заклади, історичний та новий центри міста. *Big City Lab&PUPA* — освітні простори, спортивні та соціально-культурні активності.

Бачення майбутнього Маріуполя ґрунтовано на тому, що саме властиво місту, що вирізняє його серед інших і яким воно має стати. Місто, в якому довгий час переважала важка промисловість, має здійснити крок історичного масштабу — перейти від індустріального етапу до постіндустріального, з притаманним йому рівнем розвитку інформаційних технологій, економіки малих підприємств, насиченої інфраструктури соціально-культурних складових міського життя в усьому розмаїтті форматів їхньої реалізації тощо. На цьому шляху місту належить подолати виклики історичного масштабу — довоєнні та повоєнні, які між собою тісно переплетені.

Серед них — складна екологічна ситуація у місті, адже потужною індустріалізацією Приазов'я й агресивною аграрною політикою майже повністю знищено унікальну екосистему степової зони, де розташований Маріуполь. З розбудовою «Азовсталі» деформовано берегову лінію Азовського моря, яке перебуває під серйозною загрозою витоку токсичних речовин з резервуарів металургійного комбінату. Зцілення травм природи, відновлення природних ландшафтів, створення доступних для всіх містян зелених зон і розкриття міста до моря одним є провідних завдань.

Викликами є безпека міста — головна потреба мешканців; виправлення помилок у забудові Маріуполя, що впродовж

десятиліть здійснювалася шляхом розширення територій будівництва. Тканина міста розірвана залізничними шляхами та великими індустріальними анклавами комбінатів «Азовсталь» (11 км²) та ім. Ілліча (15 км²). У цьому контексті архітектори запропонували розв'язувати проблему з неодмінним врахуванням збереження ідентичності міста, із налагодженням зв'язку між лівим і правим берегом річки Кальміус. Подальша відбудова має розвертати місто від промислових підприємств до зелених зон, набережних річок та Азовського моря. Ідеться про відновлення екосистем, ремедіацію ґрунтів, забруднених промисловістю, про формування на територіях громади водно-зеленої інфраструктури, екологічної мережі парків, озеленених вулиць і громадських просторів, рекреаційних маршрутів; надання переваги природному дренажу, адже вода занадто цінна, щоб зливати її в каналізацію; про відтворення природних біотопів і збереження біорозмаїття.

Критичним повоєнним викликом є руйнація промислових гігантів — комбінату ім. Ілліча та «Азовсталі» і, як наслідок, втрата містом монофункціональності. Нагальним завданням постає розвиток нових галузей економіки, що мають перспективи розвитку на території громади у найближчі 5–10 років. Мультифункціональне економічне майбутнє міста представлено як інтеграція високотехнологічних виробництв, робототехніки та портової логістики. Базові галузі доповнюються морським, меморіальним і рекреаційним туризмом, торгівлею, освітньою сферою та сектором послуг. У такий спосіб монопрофільний у недалекому минулому Маріуполь виходить за межі традиційної ролі регіонального металургійного центру.

Основою соціальної стійкості й неповторності Маріуполя є унікальний багатогатний характер культур і спільнот, який важливо посилювати шляхом підтримки громадських ініціатив і формування просторів активної соціальної взаємодії. Поки що перелік викликів, наслідків воєнних дій неможливо оцінити у повному обсязі, бо більшість із них розтягнуті у часі й можуть мати відтермінований вплив.

Військова інтервенція й окупація призводять до прямих і опосередкованих деструктивних наслідків урбіциду для просторової і соціальної структури міста. Спустошення Маріуполя можна порівняти з найгіршими руйнуваннями і катастрофами, викликаними війнами та стихійними лихами: Хіросіма і Нагасакі, Роттердам, Алеппо, Варшава, Гюмрі. Відновлення кожного з цих міст потребувало скоординованих міжнародних зусиль.

В «Урбаністичній візії» розглядається питання: з чого починати, щоб відновити не тільки фізичні об'єкти, але й соціальну тканину міста? Адже відродження міста — це, передусім, повернення населення та регенерація соціальних зв'язків. Упізнаваність середовища, залученість містян до його відтворення відіграватимуть у відбудові міста дуже важливу роль, співставну, приміром, із наявністю вцілілих мереж інфраструктури.

Повоєнна забудова Маріуполя передбачається із використанням різних типів будівель з урахуванням попередньої морфології ділянок, із відповідно сформованою ідентичністю різних районів та стійкою до кліматичних змін. Зводити у Маріуполі мурашки-хмарочоси немає ніякого сенсу, адже зручне географічне розташування біля теплого моря вельми сприяє створенню співмірного людині життєвого середовища

з висотністю житла до шести поверхів, як того вимагає безпека. Ефект від приязної до мешканців забудови має посилюватися формуванням дружніх сусідств, в яких у пішохідному доступі є не тільки всі необхідні об'єкти соціальної інфраструктури, а й робочі місця та публічні зелені простори (парки, бульвари). Це зменшуватиме потребу у користуванні автівками, скорочуватиме час, який містяни витрачають на переміщення.

Запорукою дійсно людяного масштабу міста є створення ергономічних вуличних ландшафтів, змішаної забудови й інфраструктури мобільності, в якій пішохідний та велосипедний рух, громадський транспорт переважають над автівками. Змішана забудова як провідна урбаністична практика передбачає розгортання багатьох функцій (житлових, комерційних, культурних, інституційних, рекреаційно-розважальних тощо) в одному просторі, де об'єкти забудови певною мірою фізично інтегровані та сполучені пішохідними зв'язками. Це підвищує як рівень життя містян, так і привабливість бізнесу для інвесторів і споживачів.

Формування загального естетичного образу Маріуполя, комфортних і безпечних громадських просторів можливе за чіткими правилами, зафіксованими у дизайн-кодi для всіх архітектурних форм різного масштабу, форматів реклами, вивісок, банерів і навігаційних знаків. Вони мають бути гармонізовані із загальною архітектурною концепцією, історичним середовищем і працювати на візуальний образ міста. Саме наявність лаконічних, ілюстрованих вимог у вигляді детальних параметрів для забудови і благоустрою території, які віддзеркалюють погляди місцевої громади, дозволить забезпечити місто від візуального шуму, надасть можливість створення дружнього до людини середовища.

Маріуполь — місто біля моря, тож «Урбаністична візія» передбачає покращення зв'язку містян з морем шляхом розширення прибережної смуги, яка має бути повністю відкрита для пішоходів і велосипедистів, і створення низки інклюзивних піщаних пляжів з безбар'єрним доступом, зручно сполучених із житловими кварталами. Демонтаж залізничних колій на морському узбережжі позбавить його від транзитно-промислової функції та розкриє перспективи для створення нових житлово-туристичних зон.

Маріуполь і надалі має бути містом, яке пропагує активний і здоровий спосіб життя, що й передбачає розбудову спортивної інфраструктури, сприяння залученню громади до різних видів міської активності. Це означає реконструкцію чи будівництво спортивних об'єктів, які б органічно вписувалися у загальну інфраструктуру парків, створюючи середовище, в якому різні групи можуть взаємодіяти, спілкуватися й заохочувати інших громадян до активного способу життя.

Особливої актуальності у повоєнних умовах набуває відновлення системи охорони здоров'я, створення центрів психологічної і фізіологічної реабілітації й осередків для людей похилого віку за європейськими стандартами. У цьому контексті, виходячи з прогнозованої чисельності населення, розвиток системи охорони здоров'я у Маріуполі передбачається у три етапи (модернізація та розширення лікарні, яка вже існує; будівництво нового медичного кампусу, інтегрованого з університетом і житлом для студентів, лікарів; розширення кампусу до великого кластеру).

Автори «Урбаністичної візії» опрацювали кілька варіантів інтеграції міського, приміського, міжміського сполучення та,

відповідно, підключення мережі активної мобільності, адже кліматичні умови та природне середовище Маріуполя вельми сприяють розвитку її інфраструктури (виділені велодоріжки, дороги спільного користування, велопарковки, велосипедні світлофори і роз'язки). Запорукою зменшення залежності населення від приватних автівок має стати стійка система громадського транспорту, яка забезпечуватиме ефективну міську мобільність. Запропоновано створення шести транспортно-пересадочних вузлів (хабів), які об'єднують міський громадський транспорт, приватні автівки, шерінгові засоби мобільності.

Для створення різноманітного міського середовища Маріуполя доцільно застосування конкурсів як ефективної демократичної процедури визначення кращого проектного рішення. Мужність, стійкість Маріуполя відомі всьому світу і відбудова міста на засадах архітектурних і містобудівних конкурсів (із залученням зірок світової архітектури) дозволить створити провідний осередок сучасної архітектури міжнародного рівня в Україні, що стане додатковим потужним туристичним «магнітом» міста. Вимоги та зміст конкурсних програм неодмінно мають формуватися на основі результатів публічних обговорень із маріупольцями.

Складним і дуже відповідальним питанням є визначення та створення *місць Пам'яті*, які є не лише свідченням історичних подій, але й просторами особистих спогадів, що вказують на невидиме минуле і підтримують з ним контакт. Це потребує великої роботи у форматі тривалого соціального діалогу з осмислення трагічних подій, формування спільного сприйняття минулого, соціального примирення і консолідації.

В «Урбаністичній візії Маріуполя» зазначаються всесвітньовідомі меморіальні локації — «Драмтеатр», «Азовсталь», а також «Музей втраченого дитинства» (присвята дітям, свідкам і жертвам повномасштабної російсько-української війни). Бачення локації «Драмтеатр» архітектори запропонували у двох підходах. Концепція 1 (команда RO3KVIT) передбачає збереження руїн Драматичного театру зі створенням навколо театру простору для роздумів і споглядання за допомогою мистецьких інсталяцій. Команда MRHA (концепція 2) запропонувала консервацію руїн з накриттям їх скляним дзеркальним куполом, а під площею — розміщення музею з доступом до руїн (подібно до Меморіалу 9/11 в Нью-Йорку).

«Азовсталь» став відомим світові як символ незламності, героїзму українського народу. Ревіталізація його простору є моральним імперативом з точки зору символічного значення в історії Маріуполя й всієї України, необхідності інтеграції у міську тканину та нагальної потреби у відновленні екосистеми Азовського моря і всього Приазов'я.

Територія «Азовсталі», колишнього промислового гіганта, сама по собі вже є величезним меморіалом, тому там можливо створення відмінних між собою локацій Пам'яті з різними функціями та особливостями. Локація «Азовсталь» насичена багатозначними сенсами: історія перших поселень на цій території, індустріалізація, дві війни та героїчна оборона Маріуполя. Їхнє втілення передбачається у кількох меморіалах і музейних інституціях. У «Візії» представлено п'ять етапів інтеграції території «Азовсталі» у міську тканину. Кожен із них може тривати багато років, а пошук стейкхолдерів і фінансування стане неабияким викликом.

Першочерговими діями на «Азовсталі» є розмінування території, проведення інженерного обстеження конструкцій та їхня стабілізація, здійснення екологічної оцінки, ремедіація землі та відстійних резервуарів. Руїни цехів, які відіграли найважливішу роль в обороні Маріуполя, мають стати частиною ландшафтного меморіального парку, в якому природа поглинати-ме залишки заводу. В середині каркасів цехів варто передбачити створення «Музею оборони Маріуполя» з виставковими залами та оглядовим майданчиком. Після проведення фіторе-медіації частина просторів стане придатною для мистецьких резиденцій, на яких осмислюватимуться героїчні події оборони Маріуполя.

Багато питань щодо ревіталізації території «Азовсталь» залишаються відкритими до інтерпретації згідно з майбутніми потребами міста. Важливо, щоб усі рішення приймалися за участі містян і відповідали принципам доступності, інклюзивності, екологічності, а також сприяли збереженню пам'яті й ідентичності міста.

Ідею створення «Музею втраченого дитинства», меморіалу травмованого війною покоління, який має стати простором осмислення й опанування, стимулювати до дискусій і діалогу, маріупольці висловили під час публічних обговорень у 2022–2023 роках. Вибір локації розташування, конкурсне проектування меморіального музею, який має свідчити про особисті історії, бути простором для емпатії та рефлексії, потребує чутливих, виважених підходів.

Історичний та Новий центри Маріуполя. Під час військових дій історична частина міста суттєво постраждала. Тому відбудова історичного середовища, яке надає мешканцям відчуття протязності у часі та зв'язку з попередніми поколіннями, означатиме відновлення втіленої в архітектурі культурної ідентичності. Для розгортання відбудовчих процесів доцільними уявляються чотири стратегії: детальна реставрація / реконструкція; мікс сучасної архітектури та залишків старої будівлі; консервування руїни як пам'ятки і художній триб'ют до втраченої пам'ятки архітектури. Всі дії в історичному центрі (реставрація, реконструкція, добудова об'єктів тощо) слід виконувати згідно з дизайн-кодом міста. Нові будівлі сучасної архітектури в історичному середовищі варто зводити винятково за проектами-переможцями конкурсних змагань.

У «Візії» представлено бачення Нового центру — стратегічно важливого району повоєнної відбудови Маріуполя, куди має спрямовуватися вектор майбутнього розвитку міста. Новий центр на локації між Азовстальською площею, доменними печами «Азовсталі» та «Горостровом» має з'єднати правий (історичний центр) та лівий («Азовсталь») берега річки Кальміус, а все місто — з річкою й морем. Саме сюди пропонують перенести залізничний вокзал і звести тут багатофункціональний транспортний хаб (залізничний вокзал, автовокзал, паромний термінал, пересадковий вузол для громадського транспорту) — сучасні ворота у місто.

Миська локація «Горострів», де річка Кальміус впадає в Азовське море, є однією з мальовничих і найцінніших у Маріуполі, однак довгий час її використовували лише як промзону. Запропоновано південну частину півострова трансформувати на парк і звести тут сучасну будівлю Драматичного театру. Зв'язок із Новим центром посилюватиметься новим мостом, який з'єднає берег річки Кальміус і гавань «Азовсталі». Всі нові будівлі та споруди відіграватимуть роль знакових урбаністичних об'єктів, які

формуватимуть майбутній образ Маріуполя. Тому їхнє зведення має відбуватися за кращими проектами, визначеними в результаті проведення міжнародних архітектурних конкурсів.

Висновки. У 2023–2024 роках, під час війни в Україні започатковано процес розробки «Урбаністичних візій» як принципово нової суспільної практики зі встановлення діалогу та взаємодії між владою, громадами, бізнесом, що позитивно впливає на якість планувальних рішень у різних масштабах й уможливає їхню подальшу реалізацію. За своєю суттю «Урбаністична візія» є публічною *стратегією*, тобто не проектом і не планом, а принципово інакшим інструментом системної роботи, який задає нове уявлення про те, як і навіщо громадам жити разом, нове бачення спільного повоєнного життя у просторі і часі.

«Урбаністична візія» показує майбутній час, кілька десятиліть наперед, і задає етапи просування до мети чи цілей. Її розробка ґрунтується на *принципах нормування нового бачення* задля власних цілей і, таким чином, виникає ситуація зіткнення й боротьби стратегій. Так, на прикладі Маріуполя, насаджуваний в окупованому місті ідеології «руського мира» і прорадянського буття протиставляється опрацьована потужна стратегія міста Марії як соціального стійкого, сучасного, відкритого світові європейського міста. Саме це дозволить у найближчій перспективі переграти стратегічного суперника, який тимчасово військовою силою захопив місто.

«Візія» орієнтована на кожного громадянина багатонаціонального, полікультурного Маріуполя. Успіх в її реалізації залежатиме від активної участі містян у процесах відбудови міста, що посилюватиме відчуття єдності та надаватиме людям оптимізму. А також — від злагодженої роботи експертів і професіоналів різних галузей, від сприяння та допомоги міжнародної спільноти.

Цей унікальний досвід може стати в нагоді й іншим громадам в Україні, тому в результаті його аналізу варто виокремити важливі принципові моменти.

Ідентичність громади. Йдеться про те, як громада засвідчує бачення самої себе, як позиціонується у майбутньому (що саме їй властиво, що вирізняє серед інших і якою має стати). В основі цього — розуміння історичних етапів освоєння території та її заселення, а також — основні чинники, що обумовлюють особливості громади.

Ідентичність життєвого середовища громади, перш за все, формується природою, кліматом, погодними умовами. Тому саме з урахуванням їхніх особливостей засобами архітектури і дизайну створюється «рукотворна природа» — середовище життя, в якому втілюється розмаїття форм буття людини. Привабливість кожного міста, селища полягає в його унікальності, відчутті природності, відповідності архітектурних форм ландшафту міста.

Вплив зовнішніх факторів і містопланувальних викликів. Для кожної громади ці виклики є особливими, тому вимагають уважного розгляду та потребують відповіді при розробці «Урбаністичної візії». Виклики можна умовно поділити на довоєнні та повоєнні. Їхнє коло, обумовлене конфліктом нових соціальних пріоритетів, потреб громади й існуючої функціонально-просторової організації території, наслідками воєнних дій тощо, може бути досить широким.

Перехід до ринкової моделі (на відміну від планової економіки радянської доби) обумовив появу нових функцій і, навпаки,

частина функцій, зокрема промислових, втратила дієвість або істотно зменшила потребу у площі локалізації. Фахове проведення SWOT-аналізу сприятиме виявленню сильних і слабких сторін, наявних чи потенційних загроз, а також можливостей, на які варто спиратися громаді.

Якість «Урбаністичної візії» визначатиметься ґрунтовністю опрацювання проблем просторово-планувальної організації території громад. Ідеться про прагнення до оптимізації функціональних і просторових характеристик території, про віднайдіння відповідності між видами діяльності та містобудівними параметрами. Здебільшого території мають ставати поліфункціональними та гнучкими щодо можливих соціально-економічних змін і запитів громад. Закономірним слід вважати шлях подальшої диференціації й ускладнення структури функціональних зон, пов'язаний із трансформаціями наявних в результаті насичення їх новими функціями, з розвитком нових галузей економічної діяльності тощо.

Природні та кліматичні умови. Екологічна оцінка території громади, виявлення й аналіз джерел шкідливого впливу та рівень забруднення довкілля дозволить сформулювати пріоритетні напрями подальших робіт щодо збереження природного середовища та відтворення природних ресурсів. Ідеться про шляхи реалізації екологічної політики, спрямованої на збереження природного середовища, захист здоров'я людей від негативного впливу шкідливих чинників, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи.

Для кожної громади завдання щодо покращення екології на її територіях будуть індивідуальними, оскільки обумовлюються особливостями природних і кліматичних умов, зокрема станом наявних зелених насаджень і водних ресурсів, розміщенням об'єктів виробництва та видів підприємницької діяльності тощо. Це, зокрема, відновлення екосистем, ремедіація ґрунтів, забруднених промисловістю, формування водно-зеленої інфраструктури, екологічної мережі парків, озеленених вулиць і громадських просторів, рекреаційних маршрутів; відтворення природних біотопів і збереження біорозмаїття, притаманних кожній території. При формуванні загальних підходів до розв'язання екологічних проблем слід враховувати глобальні виклики, зумовлені зміною клімату.

Економіка. Економіка є визначальним підґрунтям для розвитку громад, тому необхідно враховувати:

- географічне розташування та зв'язки з іншими регіонами;
- поточні сектори економіки, наявні (навіть зруйновані) промислові підприємства, їхні особливості;
- можливі сектори економіки, що мають перспективи розвитку на території громади у найближчі 5–10 років;
- диверсифікацію, яка в сучасних умовах господарювання є головним напрямом розвитку підприємництва та збалансованого розвитку економіки.

В основі процесів диверсифікації — узгодження інтересів всіх активних суб'єктів господарювання, що базується на принципах інтеграції й кооперації та формує підґрунтя багатокласності економіки й умови для розвитку конкуренції.

Визначення особливостей забудови території означає розгляд етапів її освоєння та провідних чинників, під впливом яких

формувався просторово-планувальна організація. Визначається наявна щільність житла й особливості зосередженості житлової забудови у розпланувальній структурі, зокрема, відносно містотворчих промислових об'єктів. Фіксується рівень руйнувань і втрат, завданих війною. Виокремлюються території, що мають потенціал до швидкої регенерації за умови створення та фасилітації осередків самоуправління. Платформи для взаємодії та співпраці мешканців важливі не тільки для пришвидшення відбудови, але й для відновлення довіри у суспільстві, формування довгострокових спроможностей громади ефективніше реагувати на майбутні виклики.

Важливими є питання формування вулично-дорожньої мережі, що з'єднає різні частини міста, взаємодії транспортного та пішохідного руху. Пошуку оптимальних рішень найбільш сприяє компактність просторово-планувальної організації території, щільність забудови.

З огляду на складну демографічну ситуацію та широке коло невизначеностей опрацьовується питання щільності житла з розрахунку місткості житлового фонду для дедалі більшого числа мешканців. Структура житла має відповідати соціальним потребам громади, яку треба залучати до обговорень і прийняття рішень вже на початкових етапах проектування.

Архітектурно-планувальними рішеннями передбачається поверховість, типи житла й його розпланування, розподіл території на приватні зони, зони обмеженого користування та спільні простори мешканців. Кліматичні зміни потребують заходів з адаптації до них, оцінки життєвого циклу та вразливості будівель, рекомендацій для нового будівництва.

Обов'язковою умовою для житлової та громадської забудови є забезпечення укриттям. Функцію укриття можуть виконувати приміщення подвійного призначення за умови, якщо додаткова функція не перешкоджатиме доступу до укриття та його повноцінному використанню.

Важливою складовою є опрацювання дизайн-коду, який задає необхідні параметри та норми проектування, віддзеркалює естетичні погляди громади. Наявність дизайн-коду для всіх форматів інформаційних знаків, реклами, вивісок, банерів сприятиме естетичній привабливості, доступності та простоті навігації на території громади.

Серед складових дизайн-коду, перелік яких є відкритим, можна зазначити:

- контекст (географічні особливості, місцевий характер і наявна культурна спадщина);
- рух (вулична мережа, активна мобільність та громадський транспорт);
- забудова (щільність, форма та дизайн середовища);
- громадський простір (дизайн вулиць і публічних просторів) тощо.

Свідченням принципів концептуальних змін — переходу від радянської моделі спальних районів до створення якісного життєвого середовища, в якому кожен матиме доступ до широкого спектру сервісів у межах 15-хвилинної доступності — є створення активних багатофункціональних просторів з адміністративними, житловими, громадськими, комерційними приміщеннями, що тяжіють до головних магістралей і транспортних вузлів.

Змішане використання — це синергетичне поєднання різних інтегрованих функцій в межах одного об'єкта. Наочним прикладом є поєднання житла і комерції. Змішана забудова дозволяє ефективніше використовувати земельні ресурси, зменшувати навантаження на транспортну мережу, розподіляти обов'язки управління й належного утримання будівель. Перелік різноманітних варіацій поєднання (житлових, громадських, офісних, культурних, розважальних, рекреаційних тощо функцій) є відкритим відповідно до потреб кожної громади.

Особливу увагу слід приділяти створенню публічних просторів — місць зустрічей, спілкування громади. Йдеться про формування просторів для щоденної взаємодії та залученості громади, а не лише для використання під час проведення епізодичних заходів. У цьому контексті у житті громад важливу роль відіграють ландшафтно-рекреаційні зони вздовж морських, річкових чи озерних берегових ліній, які потребують здійснення відповідних заходів, необхідних для покращення доступу до водних джерел.

Серед першочергових завдань у повоєнний період — розвиток системи охорони здоров'я, спрямованої на забезпечення потреб громади, модернізація та розширення медичних закладів, які вже існують, зі значним озелененням прилеглих територій з метою їхньої трансформації на сучасні медичні центри. А також — створення психологічних і фізіологічних реабілітаційних центрів, закладів для людей похилого віку з особливим мікрокліматом, підходом до обслуговування. Турбота про людей, яким необхідна допомога, сприятиме покращенню соціального клімату, підвищенню рівня громадської солідарності.

Неодмінною складовою життєдіяльності кожної громади є популяризація здорового способу життя, заохочення до регулярної фізичної активності. Вирішальне значення матиме наявність на території громади різноманітної інфраструктури для широкого спектру активностей, від найпростіших форм фізичних вправ до спеціалізованих майданчиків для конкретних видів спорту та релаксації. Йдеться про сплановані та довготривалі дії з розбудови відповідної спортивної екосистеми, де різні види спорту, фізичних активностей та формати заходів можуть перетинатися та співіснувати. Промоція активного способу життя виходить за межі фізичного здоров'я й спрямовується на створення динамічного життєвого середовища, в якому люди мають змогу самореалізовуватися, спілкуватися, взаємодіяти, налагоджувати соціальні зв'язки.

Місця Пам'яті. Визначення та створення колективних та індивідуальних місць Пам'яті — важливе і складне питання, що потребує великої роботи у форматі тривалого соціального діалогу з осмислення трагічних подій, формування спільного сприйняття минулого, соціального примирення і консолідації. У дискурсах цінності кожного життя, що обірвалося в жерлах війни, в процесах формування колективної пам'яті громада має опрацювати власну меморіальну політику.

У свідомості людей доведеться долати наслідки радянської комеморативної практики, яка ґрунтувалася на домінуванні масивних, гіпертрофованих монументальних форм і спрямовувати діяльність з меморіалізації до сучасних європейських гуманістичних підходів вшанування пам'яті загиблих героїв і жертв війни. Відмова від адміністративної моделі здійснення меморіальної практики,

з притаманною їй відсутністю публічної комунікації та взаємодії, кулуарними домовленостями, одноосібним прийняттям рішення означатиме перехід до відкритої, за європейськими стандартами, моделі меморіалізації.

Невід'ємною частиною цієї моделі є проведення широкої дискусії із залученням представників громади, влади, діячів культури та мистецтв; проведення відкритих конкурсів, обговорення переваг і недоліків пропозицій, втілення обраних найкращих пропозицій. Саме прозора комунікація, врахування широкого кола думок всіх зацікавлених сторін сприятиме створенню (на відміну від адміністративно-офіційного об'єкта вшанування) справжньої меморіальної зони дійсного об'єднання спільнот. Це надзвичайно складна робота, яка потребуватиме великих зусиль.

Дуже чутливим із багатьох позицій є питання: чи одразу формувати меморіальні зони, або ж тривалий час працювати над формуванням виваженого рішення? Для проведення досліджень, злагодженої соціальної комунікації, публічних обговорень змісту конкурсних програм, безпосередньо організації і проведення конкурсів, визначення кращого рішення тощо потрібен час. Саме час і великі зусилля потрібні для створення справжніх меморіальних місць.

Ідеї меморіалізації мають бути необтяжливими для сприйняття й зрозумілими для всіх. Не варто допускати домінування нарративу жертвності, який слід замінити нарративом супротиву, стійкості, переможності духу людини у складних, випробувальних моментах життя. Дуже важливо, що простір життя громади не має перетворитися на цвинтар, а бути живим, активним, спрямованим у майбутнє.

Історичне середовище та культурна спадщина. Культурна спадщина містить у собі потужний потенціал автентичної ідентичності кожної громади, є потужним ресурсом її соціально-економічного розвитку. Збереження історичного середовища міст і селищ — серед пріоритетів світової та вітчизняної урбаністичної практики.

Особливого опрацювання цей аспект набуває у випадку, коли територія громади занесена до Списку історичних населених місць України. Тоді обов'язково визначаються історичні ареали, які охоплюють історично сформовану частину поселення, що зберегла старовинний вигляд, розпланування і характер забудови. Здійснюється пам'яткоохоронне зонування з дотриманням містобудівних режимів.

Рельєф місцевості, напрямки головних вулиць і розпланувальна структура мають найбільшу стійкість у часі. Тому наявний містобудівний каркас, збережена традиційна забудова є комплексом історичних нашарувань, утворених впродовж століть. Своєрідність історичного середовища громади формує саме поєднання на вулицях і площах будинків та інших споруд, створених у різний час попередніми поколіннями. Будь-які втрати культурної спадщини неминуче віддзеркалюються у всіх аспектах сучасного та майбутнього покоління, призводять до культурного зубожіння суспільства. Основою розвитку є лише збереження і примноження культурних цінностей, серед яких — історичне життєве середовище.

Цілком можливим є прийняття громадою рішення про перенесення центру з історично усталеної до іншої локації. Новий

центр може визначати вектор майбутнього розвитку громади, з'єднувати розрізнені частини території тощо. Тому важливим є обґрунтування Нового центру, бачення його провідних функцій, приміром, як транспортного хабу, комплексу соціально-культурних закладів тощо.

Найскладніші проблемні локації на територіях громад. На території майже кожної громади можливе існування проблемних локацій. Багато з них можуть мати давню історію й тривалий час обтяжувати громаду своїм критичним, проблемним станом, або виявитися такими унаслідок воєнних дій. Уникнення їхнього розгляду або відтермінування на невизначений час не є правильним рішенням.

Варто починати комунікацію в громаді щодо перетворення їх на ресурс із можливим дієвим використанням в майбутньому. Комунікація в громаді із залученням експертів, фахівців дозволить окреслити нові змісти наповнення проблемних локацій, а проведення конкурсів — обрати краще проектне рішення.

Література

1. Команда Cities 4 Cities|United 4 Ukraine спільно з Управлінням архітектури та урбаністики організувала і провела перший Lviv Urban Forum. URL: <https://cities4cities.eu/komanda-cities-4-citiesunited-4-ukraine-spilno-z-upravlinnyam-arhitektury-ta-urbanistyky-organizuvala-i-provela-pershij-lviv-urban-forum/> (дата звернення: 06.06.2024).
2. Lviv Urban Forum. URL: <https://www.zmin.foundation/projects/lviv-urban-forum> (дата звернення: 06.06.2024).
3. Шевчук М. Після перемоги у Бахмуті побудують «сталевий мікрорайон»: «Метінвест» розробив концепцію. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/ekonomika-glavnaya/pislya-peremogi-u-bahmuti-pobuduyut-stalevij-mikrorajon-metinvest-rozrobiv-kontseptsiyu.htm> (дата звернення: 06.06.2024).
4. Презентація об'єднаної Урбан-візії Маріуполя на Lviv Urban

Стратегічне планування реалізації проєктів. «Урбаністична візія» громади має завершуватися стратегічним плануванням реалізації проєктів у кожному з визначених аспектів. Поетапність планування може розраховуватися на різні терміни, приміром, на 5, 10, 15, 20+ років, що даватиме змогу утримувати цілісність бачення розвитку громади й оцінювати отримані результати. За кожним аспектом опрацьовується низка завдань, які необхідно виконати у зазначений термін. Наявність планування дозволить здійснювати моніторинг та необхідне коригування у процесі управління проєктами.

Перелік аспектів «Урбаністичної візії» є відкритим. Зміст «Візії» можливо змінювати і коригувати відповідно до індивідуальних особливостей громади. Кожна громада має самостійно визначати власні стратегічно важливі пріоритети й опрацьовувати індивідуальну «Урбаністичну візію» із залученням фахівців. У підсумку кожен аспект «Візії» є частиною дорожньої карти, яка спрямовує до сталого й інклюзивного розвитку кожної громади в Україні.

- Forum. URL: <https://remariupol.com/news/prezentatsiya-obyednanoyi-urban-viziyi-mariupolya-na-lviv-urban-forum> (дата звернення: 06.06.2024).
5. Mariupol Reborn: візія відбудови Маріуполя. Одеса: Одлі+, 2024. 320 с.
 6. З форуму «Створюючи завтра: повоєнна відбудова та відновлення громад» запускаємо «Школу відновлення громад». URL: https://www.facebook.com/watch/?v=464943436548697¬if_id=1726944603359209 (дата звернення: 06.06.2024).
 7. В Україні запустили першу Школу відновлення громад: Готуємося до повоєнної відбудови. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3907416-v-ukraini-zapustili-persu-skolu-vidnovlenna-gromad-dla-povoennoi-vidbudovi.html> (дата звернення: 06.06.2024).

References

- Komanda Cities 4 Cities|United 4 Ukraine spilno z Upravlinnyam arhitektury ta urbanistyky orhanizovala i provela pershyi Lviv Urban Forum (2023, September 4). [Cities 4 Cities|United 4 Ukraine team and the Department of Architecture and urban planning organized and held First Lviv Urban Forum]. Retrieved from <https://cities4cities.eu/komanda-cities-4-citiesunited-4-ukraine-spilno-z-upravlinnyam-arhitektury-ta-urbanistyky-organizuvala-i-provela-pershij-lviv-urban-forum/> [in Ukrainian].*
- Lviv Urban Forum (n. d.). Retrieved from <https://www.zmin.foundation/projects/lviv-urban-forum> [in Ukrainian].*
- Mariupol Reborn: viziia vidbudovy Mariupolia (2024). [Odesa: Odli+ [in Ukrainian].*
- Prezentatsiia obiednanoi Urban-vizii Mariupolia na Lviv Urban Forum (2024, June 29). [United Mariupol Ubran Vision is presented*

at the Lviv Urban Forum]. Retrieved from <https://remariupol.com/news/prezentatsiya-obyednanoyi-urban-viziyi-mariupolya-na-lviv-urban-forum> [in Ukrainian].

- Shevchuk, M. (2024, May 27). Pislia peremohy u Bahmuti pobuduiut "stalevyi mikroraion": "Metinvest" rozrobyv kontseptsiu [After victory, a "steel district" will be constructed in Bahmut: Metinvest has developed a concept]. Retrieved from <https://www.obozrevatel.com/ukr/ekonomika-glavnaya/pislya-peremogi-u-bahmuti-pobuduyut-stalevij-mikrorajon-metinvest-rozrobiv-kontseptsiyu.htm> [in Ukrainian].*
- V Ukraini zapustily pershu Shkolu vidnovlennia hromad: Hotuiemosia do povoiennoi vidbudovy (2024, September 19). [The first School of Communities' Revival launched in Ukraine: Preparing the post-war reconstruction]. Retrieved from <https://www.>*

ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3907416-v-ukraini-zapusti-li-persu-skolu-vidnovlenna-gromad-dla-povoennoi-vidbudovi.html [in Ukrainian].

Z forumu "Stvoriuiuchy zavtra: povoienna vidbudova ta vidnovlennia hromad" zapuskaiemo "Shkolu vidnovlennia hromad" (2024,

September 19). [Creating Tomorrow Forum: Post-War reconstruction and revival of communities: Launching the School of Communities' Revival]. Retrieved from https://www.facebook.com/watch/?v=464943436548697¬if_id=1726944603359209 [in Ukrainian].

Kondel-Perminova N.

An Urbanistic Vision for Rebuilding Mariupol

Abstract. Overcoming the consequences of a war in Ukraine after its end will require significant human resources and time. In this article, the unique experience of Mariupol community on reimagining its pre-war experience and the development of strategic vision of Mariupol development after the de-occupation is outlined.

An understanding of the urban planning challenges, basic principles and directions for solving current problems related to socio-economic development, creation of a decent living environment, commemoration of tragic events and overcoming other consequences of the war are presented as part of the urbanistic vision of the city.

Key words: Russian-Ukrainian war, strategies and projects of post-war development of cities, basic principles, participation, challenges of city planning, memorialization, architectural and design developments

Стаття надійшла до редакції 03.09.2024